

MENEMEN AGİOS KONSTANTİNOS RUM ORTODOKS KİLİSESİ

Feride İmrana ALTUN¹

Cansu ERDAĞ²

ÖZET

Bu çalışmada İzmir'in Menemen İlçesinde Mermerli Mahallesinde yer alan Agios Konstantinos Rum Ortodoks Kilisesi tanıtılmıştır. Agios Konstantinos Kilisesi'nin, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'ndan sonra inşa edildiği zannedilmektedir. 20. yüzyılın ortalarında Menemen Belediyesi'nin deposu olarak kullanılan Agios Konstantinos Kilisesi 2014 yılında restore edilmiştir. Çalışma kapsamında kilisenin, başta mimarisi ve anıtsal özellikleri incelenmiştir. Kilise plan şeması, yapım tekniği ve kullanılan malzemeler ve süslemeleri açısından da değerlendirilmiştir. Bu bağlamda kilisenin mimari ve yapısal nitelikleri, litürjik objeleri, Ege bölgesinde ve İstanbul'da bulunan dönemin Rum Ortodoks kiliseleriyle karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Menemen, Rum, Ortodoks, Kilise

MENEMEN SAINT CONSTANTINE GREEK ORTHODOX CHURCH

ABSTRACT

In this study, Saint Constantinos Greek Orthodox Church located in the neighborhood Mermerli district of Menemen district of İzmir was introduced. It is believed that the Agios Constantinos Church was built after the Tanzimat Edict declared in 1839. The church was used as the depot of Menemen Municipality in the middle of the 20th century. The building was restored in 2014. Within the scope of the study, the architecture and monumental properties of the church were examined. In addition, the church was evaluated in terms of plan scheme, construction technique and materials and decorations used. In this context, the church structure, architecture, liturgical elements were compared with the Greek Orthodox churches of the period in the Aegean region and Istanbul.

Keywords: İzmir, Menemen, Greek, Orthodox, Church

1. GİRİŞ

Menemen, Anadolu Yarımada'sının batısında, Ege kıyılarının orta kısmında yer alır. Bu şehir, İzmir'in 23 km. kuzeyinde, Gediz Nehri'nin Adalar Denizi'ne döküldüğü yerde yaklaşık 400 km² alanı

Geliş Tarihi: 11.03.2020

Kabul Tarihi: 15.06.2020

¹ Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Doktor Öğretim Üyesi. e-posta: faltun@bandirma.edu.tr,

² İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.

meydana getiren bir delta üzerinde bulunmaktadır. Kuzeyden Karasan Dağı, doğudan Dumanlı Dağı ile Yamanlar Dağı, güneyden İzmir Körfezi ve batıdan Ege Denizi ile sınırlanmıştır. Menemen, Manisa yolunda Emirâlem'i geçtikten sonra gelen Görece köyünden iki-üç kilometre ilerideki Kayacık tepesinde kalıntıları olan (Texier, 2002: 12), kuzeyinde Çandarlı Körfezi ile Bergama, doğusunda Manisa, güneyinde İzmir ve İzmir Körfezi, batısında ise Adalar Denizi bulunan (Bakkal, 1994: 6-7) bir şehirdir.

Şehrin adıyla ilgili birçok görüş vardır. Bilge Umar'a göre bu isim Luwi dilinde "Malamank/Mela-(u) ma-(Wa)" yani "Ma boğazı Halkın Ülkesi" demektir. Umar, Malama'nın Türk dilinde Melemen/Menemen şeklinde anıldığının üzerinde durmuştur (Bakkal, 1994: 1). Halk arasındaki bazı inanışlara göre bölgeye yerleşen bir oba reisinin "men men" diyerek burasının kendisine ait olduğunu ifade etmesiyle Menemen kelimesi türemiştir. Bir diğer görüş ise kentin isminin Pergamon/Bergama Kralı Eumenes'den almış olduğudur ki Menemen'in yer aldığı Güney Aiolis bölgesinde bu adla anılan bir yerleşim yeri bilinmemekte ve söz konusu ilde herhangi bir antik yerleşme bulunmamaktadır (Doğer, 1998: 290). Doğer, Umar'ın görüşünün ispatlanması güç, hatta imkânsız olduğunu belirterek Menemen isminin Bizans ve Erken Osmanlı Dönemlerine ait yazılı belgelerde Hermos'un (Gediz) denizden kazandığı ovayı tanımlamak için kullandığı Memaniomenos veya Mainomenos adından türediğini söylemektedir. Bölgenin adı Osmanlı dönemi sicil ve fermanlarında ve 19. yüzyıla kadar "Melemen" şeklinde geçiyorken 19. yüzyılın sonlarından itibaren Menemen ve Tarhaniyat olarak kullanılmaktadır. Tarhaniyat isminin ise nereden geldiği kesin olarak bilinmemektedir (Doğer, 1998: 292-294).

Menemen'e yerleşen ilk insanların nereden, hangi yollarla ve ne zaman geldikleri net bir biçimde tespit edilmemekle birlikte M.Ö. 4000-3500 yılları arasında bölgeye yerleştikleri düşünülmektedir. Menemen civarında tespit edilen Helvacıköy Höyücek, Bozköy Höyücek ve Ilıpınar Höyücek'ten çıkan çanak çömlek buluntuları bu düşünceyi doğrulamaktadır. M.Ö. 2000'de bölgeye Hint-Avrupa kökenli diller konuşan kabileler gelmiş, Menemen çevresinde iskân sayısı artmış, iskân bölgelerinin seçiminde yeni tercihler oluşmuştur. Stratejik tepeler üzerine kurulan savunma tesislerinin yanı sıra yeni kıyı yerleşimleri ortaya çıkmıştır. M.Ö. 1230-1180 yılları arasında Batı Anadolu'da Helen kökenli medeniyetlerin göçleri gerçekleşmiş, Menemen bölgesi Aioli birliği sınırları içinde kalmıştır. M.Ö. 1050-700 yılları arasında bölgede "Karanlık Dönem" isimli bir dönem yaşanmış, M.Ö. 8. yüzyıl sonları ile 7. yüzyıl başlarında Kimmerler tüm Batı Anadolu'yu istila etmiştir. İonia ve Aiolis kentleri M.Ö. 605'te Lidyalılar'ın, M.Ö. 547'de Lidyalılar'ın Persler'e yenilmesiyle Persler'in eline geçmiştir. Bölge ancak M.Ö. 479 yılında Pers egemenliğinden çıkabilmiştir. M.Ö. 334 yılında Anadolu'da İskender'in hakimiyeti başlar. Bu yüzyılda tüm Aioli kentleri teslim olmuştur. İskender'in ölümünden sonra birtakım mücadeleler yaşanmış ve bu mücadeleler Galatlar'ın bölgeye gelmesiyle

sona ermiştir. Pergamon Krallığı, M.Ö. 279 yılında başlayan Galat istilasını etkisiz hale getirerek Seleukoslar'a karşı Roma'dan yardım istemiştir. Bunun sonucunda M.Ö. 133 yılında bölge vasiyet yoluyla Roma'ya bırakıldı. M.S. 395 yılında Roma'nın yıkılması üzerine bölge Bizans (Doğu Roma) egemenliği altına girmiştir. Bu dönemde Asya eyaleti kendi içinde bölümlere ayrılmış, Menemen'in içinde bulunduğu bölge Asya adıyla anılmıştır (Doğer, 1998: 1-43).

11. yüzyılda Oğuz Türkleri yüzyılın başından itibaren Anadolu'ya akınlar düzenlemişler, 1071 Malazgirt zaferiyle de Anadolu'ya tamamen girmişlerdir. Türkler'in Menemen bölgesine gelmeleri 14. yüzyıl başlarındadır. Türkler 1303 yılında Manisa ovasına akınlar yapmış, bölgeyi harap duruma getirmişlerdir. Manisa bir süre daha Bizans'ın elinde kaldıktan sonra, 1313 yılında Saruhan Bey tarafından fethedilmiştir. Selçuklu Devleti 13. yüzyılın sonlarından itibaren siyasi bakımdan zayıflamaya başlamış, 15. yüzyılda Manisa ve çevresi Osmanlı Devleti'nin iradesine girmiştir. Menemen'in içinde yer aldığı Saruhan-eli bölgesi de ancak 16. yüzyıl sonlarında Osmanlı ülkesine katılmıştır (Bakkal, 1994: 17-32). 17. yüzyılda Celali İşyanları başlamıştır ve Menemen bölgesi de bu isyandan etkilenmiştir. Bu yüzyılın ilk yarısında kasaba ve köy halkının can güvenliğinin devlet tarafından yeteri kadar sağlanamaması, bölgede nüfusun azalmasına yol açmıştır. 18. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki halkın giderek fakirleştiği ve devletin idari arayışlar içinde olduğu bir yüzyıl olmuştur (Doğer, 1998: 79, 81, 85). 1826 yılında, Anadolu Eyaletleri dörde bölünmüş, Menemen 1861 yılında Saruhan Sancağından ayrılarak İzmir Sancağına bağlanmıştır. 1864 yılında yeni çıkarılan İdare-i Vilayet Kanunu ile 1867'de 13 yeni vilayet düzenlenmiştir. Bu düzenlemede İzmir, vilayet merkezi olarak devam etmiş ve adı "Aydın Vilayeti" olarak değiştirilmiştir. Aydın vilayeti dört sancağa ayrılmış ancak Menemen Kazası 1868'den itibaren İzmir Sancağına bağlılığını devam ettirmiştir (Bakkal, 1994: 42, 44).

Menemen, 1390 yılında Manisa'nın fethiyle birlikte Osmanlı yönetimine geçmiş ve Osmanlı'nın bölgedeki ilk hakimiyeti 1402 yılına kadar devam etmiştir. Bu yüzyılda yeniden Saruhanoğulları'nın eline geçen Menemen bölgesi, 1424 yılında Osmanlılar'ın İzmir ve Aydın dahil olmak üzere tüm bölgeleri yeniden ele geçirmesiyle de tekrar Osmanlı yönetimine katılmıştır (Doğer, 1998: 62, 63,65). 16. yüzyıla ait Tapu-Tahrir Defterleri incelendiğinde Menemen'de Hristiyan topluluğunun da yaşadığı görölmektedir. Bölge Türklerin eline geçtikten sonra Hristiyan cemaat, nüfusu az da olsa varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Zimmiyan olarak adlandırılan mahallede yaşayan Rumların³ ibadet ettikleri kiliseler mevcutken 19. yüzyılın başlarında nüfuslarının artmasıyla birlikte yeni kiliseler inşa etme ihtiyaçı duymuşlardır. Bölgede, varlığı ve nerede olduğu kesin olarak bilinmeyen bir kilise dışında, 19. yüzyıl başlarında inşa edilen iki adet Rum kilisesi ve bir adet de Gregoryen Ermeni kilisesi bulunmaktadır. Rumların "Agios Yannis Doumies" olarak adlandırdığı ve

³ "Rum" kelimesi Grekçe "Romios" kelimesinin Türkçeleştirilmiş halidir ve Bizans'ın Osmanlılar tarafından Ortodoks nüfusunu tanımlamak için kullanılmıştır (Ozil, 2016:29 dipnot, 36).

günümüze ulaşamayan kilisenin 1900-1920 yılları arasında cami olarak kullanıldığı bilindiğinden bu yapının 1900'den önce inşa edildiğini söyleyebiliriz. Günümüze ulaşamayan fakat hakkında bilgi sahibi olduğumuz bir diğer kilise ise Agia Paraskevi Kilisesi'dir. Bugün yerinde Merdivenli Pazar yeri bulunan kilisenin varlığını seyyah ve tarihçi olan Charles Texier'den öğrenmekteyiz. Texier, 1832 yılında Menemen'den geçerken Menemenli Rumların kasabada büyük bir kilise inşa etmekte olduklarından bahsettiğine göre, bu yapının da 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'ndan önce Hristiyanların yeni kilise inşa etmelerine izin verilmediğinden bu kilisenin padişahın özel izniyle inşa edildiği düşünülmektedir. Çalışma konumuz olan Agios Konstantinos Kilisesi'nin hangi yılda inşa edildiği kesin olarak bilinmemektedir (Doğer, 1998: 318-320).

Tanzimat Fermanı'ndan (1839) önce zimmiler Bizans dönemine ait kiliselerini tamir etmeleri için padişahın izin alıyorlardı, aslına uygun olarak tamir edilip edilmediği konusunda sıkı bir denetime tabi tutuluyorlardı ve yeni bir ibadethane inşa etmelerine izin verilmiyordu. Sultan Abdülmecit'in (1839-1861) Osmanlı'nın modernleşme sürecinde Tanzimat (1839) ve Islahat (1856) Fermanlarını ilan etmesiyle getirdiği yenilikler, kiliselerin imar faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur (Aydın ve Özügül, 2019: 633).

Fermanda yer alan; 11. ve 16. maddeler⁴ gayrimüslimlerin ibadet hak ve özgürlükleriyle ilgilidir. Bu maddelerle, gayrimüslimlere ait olan her türlü dini yapının onarımında ortaya çıkan zorluklar giderilerek yapıların daha kolay şekilde tamir edilmelerinin yolları açılmış, tek mezhebi olan mahallelerin ibadetlerini yapmalarındaki kısıtlamalar kaldırılmıştır. Dini ayinlerin daha serbest bir ortamda yapılması sağlanmış, birden çok dini mezhebe sahip mahallelerde dini cemaatler yazılı kurallar dahilinde ibadet yerleri başta olmak üzere diğer kuruluşlarına ait yapılarını tamir etme hakkı biraz daha genişletilmiştir. Yeni bina yapımıyla ilgili bürokratik engellerin azaltılmasıyla kilise, havra

⁴ **11.** *Ve ehâlisi cümleten bir mezhebde bulunan şehir ve kasaba ve karyelerde icrâ-i 'ayine mahsûs olan ebniyenin ve gerek mekteb ve hastahâne ve mezarlık misillü sair mahallerin hey'eti asliyeleri üzere tamir ve termimlerine bir gûna mevânî ikâ olunmayıp böyle mahallerin müceddeden inşası lâzım geldikte patrik veya rüesa-yı milletin tasvibi halinde bunların resm ve sureti inşası bir kerre cânib-i Babüâli'mize arz olunmak iktiza edeceğinden ya süveri ma'rûza kabul ile müteallık olacak irâde-i seniye-i mülükânem mucibince iktizası icrâ veya bir müddet-i muayyene zarfında olbabda olan itirazât beyân olunup*, **12.** *Bir mezhebin cemaati yalnız olarak sâiriyle karışık olmayarak bir mahalde bulunur ise o yerde 'ayine müteallık husûsât-ı zâhiren ve alenen icrâda bir türlü kuyuda dücâr olmayıp*, **13.** *Ahalisi edyân-ı mühtelifede bulunan cemaatlerden mürekkep olan şehir ve kasaba ve karyelerde ise her bir cemaatin takımı sâkin olduğu ayrıca mahalde bâlâda bast-u beyân olunan usûle ittibâen kendi kilise ve hastahane ve mekteb ve mezarlıklarını tamir ve termime muktedir olabilmesi*, **14.** *Ve müceddeden inşa olunması iktiza eyliyen ebniyeye gelince bunlar için ruhsat-ı lâzımayı patrikler veyahut cemaat metropolitleri cânib-i Bâbüâlimizden istida edüp Devlet-i Âliyye'mizce bunda bir gûna mevânî-i mülkiye olmadıği halde ruhsat-ı seniyyem erzân kılınması ve bu makûle işlerde hükûmet tarafından vuku bulacak muâmelât külliyyen hasbi olması ve bir mezhebe tabi olanların adedi ne miktar olursa olsun ol mezhebin kemâl-i serbesti ile icrâ olunmasını temin için tedâbir-i lâzıma ve kaviyyenin ittihaz kılınması*, **15.** *Ve mezheb ve lisân veyahûd cinsiyet cihetleriyle sunûf-ı tebaa-i saltanatı seniyyemden bir sınıfın aher sınıfından aşağı tutulmasını mutâzâmmun olan kâffe-i ta'birât ve elfaz ve temyizât muharreratı divaniyyeden ilelebet mâhv-ı izâle kılınması ve ahâd-ı nâs beyninde veyâhud memurîn taraflarından dahi mucibi şin ve ar olacak veya namûsa dokunacak her türlü tarif ve tavsifin istimâli kanûnen menolunması*, **16.** *Ve çünkü memâlik-i mahrûsâmda bulunan her din ve mezhebin ayini berveçh-i serbesti icrâ olunduğundan tebaa-i şâhânemden hiçbir kimesne bulunduğu dinin 'ayinini icrâdan menolunmaması ve bundan dolayı cevr ü ezâ görmemesi ve tebdil-i din ve mezhep etmek üzere kimse icbar olunmaması*" Bkz; Gümüş, 2008: 221, 222, 223.

gibi dini yapılarının sayılarının çoğalmasının önü açılmış, Müslümanlar ile gayrimüslimlerin birbirleriyle eşit olacağı bildirilmiş ve ibadet özgürlüğü ilkesi hatırlatılarak ibadet serbestliği sıkça vurgulanmıştır.

2. İZMİR'DE BULUNAN 19. YÜZYIL KİLİSELERİ

Anadolu'da 19. yüzyıla kadar kiliseler ancak padişah izniyle onarıp kullanılmıştır ancak 19. yüzyıla gelindiğinde II. Mahmud'un (1808-1839) yayınladığı bir fermanla kubbesiz yapıların inşalarına izin verilmiştir. Bununla birlikte zengin Levanten tüccarların mezheplerindeki çeşitlilik de İzmir'de çok sayıda kilise inşa edilmesine sebep olmuştur. Örneğin Kula'daki Azize Meryem/Meryem Ana Kilisesi (1831-1837), hem bölgedeki Rum nüfusunun artışını hem de II. Mahmud'un fermanını doğrular. Ege Bölgesi'ndeki bu Bizans sonrası Osmanlı Rumlarından kalan (Post-Bizans) Ortodoks kiliselerine yoğun olarak Ayvalık, Foça, Selçuk ve Çeşme'de rastlanmaktadır (Mercangöz, 2013: 139).

İzmir'de günümüze gelebilmiş ve farklı mezheplerin oluşturduğu on iki yapı vardır. Bunlardan dokuzu Katolik, ikisi Anglikan, biri de belli günlerde Ortodokslara hizmet veren Protestan Flemenk kilisesidir. Bu kiliselerin dördü üç nefli bazilikal plan şeklinde inşa edilmişken çoğunluğunda tek nefli basit dikdörtgen plan kullanılmıştır. Bu plan tiplerinin yanı sıra tek örnek olan Bornova'daki Azize Meryem/Santa Maria Katolik Kilisesi'nde merkezi planlı rotunda tercih edilmiştir. Başka örneği olmayan Aya Vukla Kilisesi ise serebest haç planlıdır. İzmir'deki kiliselerin aralarında fark gözetilmeksizin hemen hepsinde pastoforium odaları bulunmaktadır. İkonastasis adı verilen paravan, Alsancak'taki Flemenk Protestan kilisesi dışında, diğer kiliselerde bulunmamaktadır. Kadınlar mahfili olarak adlandırılan "gynakaiona"ya İzmir'de sadece Aya Vukla Kilisesi'nde rastlanılmaktadır. Her kilisenin apsisinin önünde mutlaka altar masası vardır. Kiliselerin bema ve naoslarının örtü sistemlerinde ortak özellik görülmemektedir. Kilise duvarları bazen dini konulu sahnelerle bazen de figürlü ya da figürsüz bezemelerle süslenmektedir. Bir başka süs unsurunu ise vitraylar oluşturmuştur (Mercangöz, 2013: 141-145).

İzmir'de inşa edilen kiliselerde plan ve süsleme açısından ortak özelliklerin belirlenememesiyle birlikte, çoğunlukla tek nefli yapıların tercih edilmiş olması tek ortak özellik olarak kabul edilebilir. İnşa malzemesi olarak yapıların beden duvarlarında kâgir (taş, tuğla, kerpiç) malzeme kullanılmıştır. Yapıların dış cepheleri yalın ve mütevazı, iç kısımları dışa oranla biraz daha süslüdür. Yapıların dış köşelerine kilit taşları yerleştirilmiştir (Mercangöz, 20013: 143, 145).

3. AGİOS KONSTANTİNOS KİLİSESİ

16. yüzyıl Tapu- Tahrir Defterleri Menemen'de Hristiyan cemaatin "Zımmiyan" olarak adlandırılan bir mahallede birlikte oturduğunu belirtmektedir (Doğar, 1998: 319).

Aziz Konstantinos⁵ Kilisesi günümüzde Menemen ilçesi merkezinde Mermerli Mahallesi'nde yer alır. Bu mahalle Pazar Yeri Mahallesi olarak da bilinir. Kilisenin inşa kitabesi yoktur. Kilisenin yapım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, 1800'lü yılların başında yapıldığı tahmin edilmektedir.

Kilise mahalledeki Rum halkının mezarlık kilisesi ve Spitalia (hastane) olarak belirtilmektedir. Mezarlık kilisesinin kuzeyindeki eski Bergama yoluna kadar uzanmaktadır (Doğer 1998, 320). Agios Konstantinos Kilisesi 1924 yılında gerçekleşen mübadelenin ardından Menemen'de Rum nüfusun kalmaması ve mezarlığın konutlar altında kalması nedenleriyle hizmet dışı kalmıştır. Yapı bir süre belediyenin su işleri deposu olarak kullanılmıştır. Menemen Belediyesi tarafından restore⁶ edildikten sonra 9 Mayıs 2015 tarihinde, İstanbul Rum Ortodoks Patriği 1. Bartholomeos'un yönettiği ayinin ardından düzenlenen törenle hizmete açılmıştır. Bugün yapının mülkiyeti Menemen Belediyesi'ne aittir.

3.1. Kilisenin Mimari Planı ve Tasviri

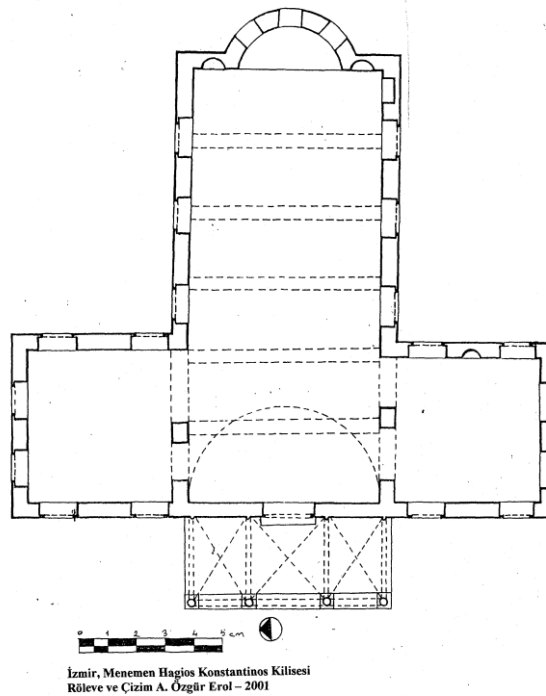
Kilise, çevresi taş duvarlarla sınırlandırılmış bir avlu içinde yer alır. Avluya güneybatı yönünde bulunan ve Hurmalı Cadde'ye açılan giriş açıklığından girilmektedir. Yapı, doğu-batı doğrultusunda ters T planlı, bir kilisedir. Kilisenin batısında üç bölümlü narteksi bulunmaktadır. Narteksten üç kapı ile tek nefli naosa geçilmektedir. Naos doğuda içten ve dıştan yuvarlak apsis ile sonlanmaktadır (Resim 1). Yapının doğu ve kısmen kuzey cepheleri avluya bakmaktadır⁷. Yapı yaklaşık olarak 21 metre uzunluğunda, yan odalarıyla birlikte 19 metre genişliğindedir. Yan odalar ise yaklaşık 6x5,5 metre ölçülerinde kareye yakın dikdörtgendir.

⁵ Büyük Konstantinos, 273/274 yılında Naissos (Niş) doğmuş ve 337 yılında Nicomedia (İzmit)'da ölmüştür. Anma günü 21 Mayıs'tır. Konstantinus Chlorus ve Helena'nın oğludur (Gregory ve Cutler, 1990: 498-500).

⁶ Restorasyon çalışmaları YD Mimarlık tarafından gerçekleştirilmiştir.

⁷ Bugün avlu içerisinde belediyeye ait olan ve kiliseden bağımsız yan yana inşa edilmiş tek katlı hizmet binaları bulunmaktadır.

Resim 1. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Planı (A. Özgür Erol: 2001)

İzmir, Menemen Hagios Konstantinos Kilisesi
Röleve ve Çizim A. Özgür Erol - 2001

3.2. Narteks

Avludan kilisenin iç mekânına giriş, apsis aksı üzerinde bulunan bir podyumun üzerinde dört basamaklı taş merdivenle çıkılarak ulaşılan narteksten girilebilen ve naosa açılan tek bir kapı bulunmaktadır. Kuzey ve güney kanatlarda yine mekânlarda merdivenle çıkılarak giriş kapılarına ulaşılmaktadır. Ayrıca bemanın kuzey ve güneyinde birer açıklık bulunmaktadır. Toplamda altı adet farklı giriş ile yapıya girilebilmektedir.⁸

Narteks yukarıdan aşağıya doğru daralan sütunların üzerine oturan yuvarlak kemerle dışarıya açılır. Ortadaki açıklık yanlardaki açıklıklara nazaran daha geniş tutulmuştur. Narteksin üç birimi de çapraz tonozla örtülüdür. Tonozların arasında yedi adet demir gergi bulunur. Kemerleri taşıyan sütunların başlıkları sadedir ve üzerlerinde birer impost başlık bulunur. Narteksin üst kısmı silmelerle çevrilmiştir. Narteksin bulunduğu bu batı cephesi simetriktir ve naosa girişi sağlayan kapı bu cepheyi ortalamaktadır. Giriş kapısı söveli ve dıştan yuvarlak içten ise kare formudur. Duvara oturtulmuş iki

⁸ Ayvalık Hagia Triada Kilisesi'nde de bu şekilde yapının içine giriş altı kapı ile sağlanmaktadır (Uçar, 2014:9)

sütunun taşıdığı yuvarlak kemerin içinde yer alır. Kapı demir çift kanatlıdır ve orijinal olduğu düşünülmektedir. Giriş açıklığının iki yanında yuvarlak kemerli birer pencere bulunur⁹ (Resim 2).

Resim 2. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Narteksi

Resim 3. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Ana Giriş Kapısı

⁹ Yapının bir dönem depo olarak kullanılmasından dolayısıyla bu cephedeki pencereler de dahil olmak üzere beden duvarında ve apsiste bulunan pencereler örülmek suretiyle kapatılmıştır. Restorasyon sonrasında örülen pencereler özgün haline uygun olacak şekilde açılmıştır.

Narteksin kuzey ve güneyinde birer adet ibadet mekânı bulunur. Kuzey ve güney mekânlara dört basamaklı bir merdiven ile ulaşılmaktadır. Merkezde mekânlara girişi sağlayan dikdörtgen kuruluşta kapı, kapının iki yanında üste yine dikdörtgen kuruluşta iki pencere açıklığı bulunmaktadır (Resim 2). Narteks ve yanındaki mekânlar naosun beden duvarından alçaktır ve saçak altlarında silmeler bulunur. Naosun batı cephesi, narteksin çatısı üzerinden yükselerek üçgen bir alınlıkla son bulmuştur. Üçgen alınlığın ortasında yonca formlu pencere ve bu pencerenin iki yanında yuvarlak formlu birer dekoratif pencereler bulunmaktadır.

Bu cephe de batı cephesi gibi üçgen bir alınlıkla son bulur. Üçgen alınlıkta taş silmeler mevcuttur. Kuzey cephenin batı tarafında ana gövdeden kuzeye doğru taşan ibadet mekânı bulunmaktadır. Cephenin üzerinde üç tane pencere, bir tane giriş açıklığı ve naosa girişi sağlayan sekiz basamaklı bir merdiven yer alır. Aynı düzen yapının güney cephesinde de oluşturulmuştur.

3.3.Naos

Narteksten doğu batı yönünde dikdörtgen planlı naosa girilmektedir. Naosun ekseninde; doğuda bema ile apsis bulunmaktadır. Naosun batısında az önce belirtilen ana giriş kapısı yer alır. Kapının bulunduğu beden duvarı üçgen alınlıkla son bulur ve bu alınlıkta biri yonca ikisi daire formlu üç adet tepe penceresi yer alır. Beden duvarından tonozla geçiş kısmında boydan boya alçı silmeler vardır. Kapının her iki yanında birer adet yuvarlak kemerli pencere söz konudur. Yapıdaki tüm pencereler yatayda iki düşeyde üçe bölünmüş ahşap doğramalıdır Naosun tavanı altı adet kaburganın (kiriş) bulunduğu bağdadi ahşap çatkı üzeri sıva ve boyalıdır. Naos üsten beşik tonozla örtülmüş ve beş destek kemeri ile desteklenmiştir (Resim 4).

Yapının üst örtüsü ahşap karkas üzerine oturmaktadır. Dışta üst örtü alaturka kiremit ve saçaklarda Marsilya kiremitle kaplıdır. Her mekânın üst örtüsü içte bağdadi ahşaptır ve üzerleri alçıyla sıvanmıştır. Plan düzleminde bütünlük gösteren mekânların üst örtü sistemi birbirinden bağımsız bir düzenlemeye sahiptir. Naos dışta iki yöne eğimli kırma çatıyla örtülmüştür. İçte ise bağdadi ahşap ile yapılan tonoz örtü görülmektedir. Narteksde çatı üç yöne eğimlidir ve içte yine ahşap çatkıyla oluşturulan yan yana çapraz tonoz biçimleri bulunmaktadır.

Resim 4. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Naos ve Üst Örtüsü

3.4. Batıdaki Köşe Mekânları

Naosun batı bölümünde kuzey ve güneyindeki T kolları, kare planlı birer ibadet mekânlarıdır. Bu odalardan ikiz kemerlerle naosa girilir (Resim 5 - 6). Odaların içinden ikiz kemerlere bakıldığında her iki odada da doğu yönündeki kemerlerin duvara oturduğu görülür (Resim 7).

Resim 5. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Kuzey Yan Mekân

Buradaki kemerleri sütunlar yerine payeler taşımaktadır. Ancak bu odalarda apsis ve bema direkt olarak görülemediğinden mekânlar yan nef niteliğinde değildirler. Kuzey ibadet mekânı batı, kuzey ve doğu duvarında olmak üzere ikişer adet pencereye sahiptir Doğu duvarında iki pencere arasına açılmış bir niş bulunmaktadır. Batı duvarında ise yine iki pencere arasında bir giriş açıklığı bulunmaktadır¹⁰.

Resim 6. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Güney Yan Mekân

¹⁰ Bu odada bulunan altı pencere ve giriş açıklığı yapının depo olarak kullanıldığı sırada örülmek suretiyle kapatılmış, restorasyon sırasında yeniden özgün haline kavuşturulmuştur.

Resim 7. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Kuzey Yan Mekân

Naosun kuzeyinde ve güneyinde bulunan ibadet mekânlarının üst örtüleri dışta üç yöne eğilimlidir ve içte yine ahşap tavan örtü bulunmaktadır.

3.5. Bema

Bema naostan daha yüksekte tutulmuş ve bu alana geçiş üç basamaklı bir merdiven ile sağlanmıştır. Bema bölümünün kuzey ve güney cephelerinde; din adamlarının nefin içinden geçmeden bemaya ulaşmalarını sağlayan dıştan yuvarlak içten dikdörtgen formlu iki kapı bulunmaktadır¹¹. Bu kapıların doğusunda ise karşılıklı olarak apisteki nişlere nazaran daha küçük boyutlu birer niş bulunur (Resim 8).

¹¹ Bu kapılar yapının depo olarak kullanıldığı sırada örülerek kapatılmış, restorasyon sırasında orijinaline uygun olarak tekrar açılmıştır.

Resim 8. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi

3.6. Apsis

Apsis içten ve dıştan yuvarlak biçimlidir; içinde üç adet pencere ve her iki yanında birer niş bulunur. Apsis duvarının üst kesimi üçgen alınlıkla son bulur. Bu alınlıkta, ortadaki yonca diğerleri yuvarlak formlu olmak üzere üç adet pencere vardır. Yuvarlak formlu pencerelerin söveleri içerde köşelerden kesintiye uğramıştır (Resim 8-9).

Resim 9. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Doğu Apsisi

4. MALZEME VE TEKNİK

Yapı üç farklı malzeme ile inşa edilmiştir. Yapının ana inşa malzemesi taştır. Taş malzeme; köşelerde düzgün taş ve beden duvarlarında kaba yontu taş olarak kullanılmıştır. Pencerele, hafifletme kemerleri ve narteks kısmında tuğla malzeme tercih edilmiştir. Öte yandan beden duvarının taş örgüsünde tuğla ile birlikte taş malzeme de kullanılmıştır. Naosun iki yanındaki ibadet mekanlarının kemerlerinde, duvar içindeki hatılarda ve üst örtü konstrüksiyonunda ahşap malzeme kullanılmıştır. Narteksin çatı ve tavanında ise bağıdadi ahşap malzeme kullanılmıştır. Üst örtü tuğla örülmüş dıştan kiremit ile kaplanmıştır. Yapının içi tamamen alçı sıvalıdır. Süslemelerde de alçı kabartma tekniğı görülür (Erol, 2003: 24) .

5. SÜSLEME

Kilisenin ana girişini sağılayan kapı açıklığı yuvarlak kemerlidir. Bu kemer, üzerinde yumurta frizleri bulunan sütun başlıklarına oturur. Sütun başlıklarının yer aldığı sütunların üzerinde simetrik olarak yerleştirilmiş metalden yapılmış baklava dilimleri yer alır. Bu baklava dilimlerinin ortalarında yuvarlak kakmalar bulunur. Kemerin üzerinde bulunan kilit taşı kabartma tekniğıyle yapılmış tekli akantus yaprağı şeklindedir (Resim 10-11).

Günümüze orijinal olarak geldiğı düşünölen demir kapının yüzeyleri karşılıklı olarak beş bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerin her birinde kabartma tekniğıyle yapılmış bitkisel bezemeler yer almaktadır. Süslemelerin detayına bakıldığında en üstteki yarım yuvarlak formlu bölümlerin ortasında çapraz olarak yerleştirilmiş çift sıra yuvarlağın içinde yer alan sekiz yapraklı bir çiçek motifi bulunur. Bu motifin dört yanında ise -yanlardaki iki motif, alt ve üstteki motiflerden daha küçük olmak üzere kırım dallarla oluşturulmuş motifler bulunmaktadır. Kapının diğere kare formlu sekiz bölümünde ise bahsi geçen süsleme ortada dik şekilde konumlandırılmıştır. Her bölümün dört köşesine kırım dallarla oluşturulmuş palmet motifleri yerleştirilmiştir. Kapı kanatlarının ortasında ise kare bir kaide üzerinde yükselen ince uzun sütun formlu bir şerit bulunmaktadır (Resim 10).

Resim 10. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Ana Giriş Kapısı

Resim 11. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Ana Giriş Kapısı Detay

Yapının batı, kuzey ve güneyinde bulunan diğer kapılar ise yuvarlak kemerli olup tek kanatlıdırlar. Kuşatma kemerlerinde sütun başlıkları bulunmaz. Kemerlerinde kilit taşı da yoktur. Sadece yanlardaki kemerlerinde simetrik olarak yerleştirilmiş baklava dilimli metal plakalar bulunur (Resim 12).

Resim 12. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Kuzey Yan Giriş Kapısı

Pencere söveleri oldukça sadedir. Üzerlerinde herhangi bir süslemeye rastlanmaz. Saçak hizasını dolaşan iki sıra silme yapıya hareket sağlamıştır (Resim 2). Dıştaki bu sade görünüm, yapının içinde yerini yoğun süsleme programına bırakır.

Kilisenin Ters T planlı mekânın kuzeyinde bulunan odaya geçişi sağlayan ikiz kemerlerde yoğun bir süsleme programıyla karşılaşılır. Açıklığı üç yönden çevreleyen 20 cm genişliğindeki

kuşatma kemerlerinin üzerinde karşılıklı iki şerit arasına yerleştirilmiş çiçek motifleri bulunur. Boyu 12 cm, eni ise 5 cm olan bu çiçekler -üstte ve altta üç, yanlarda birer olmak üzere- sekiz yapraklıdır. Kemerlerdeki tüm çiçekler kıvrımlarla oluşturulmuş çerçevelerle çevrelenmiştir (Resim 13).

Resim 13. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi

Her iki kemerin kilit taşını yukarıdan aşağıya doğru daralan düzgün dikdörtgen motif oluşturmuştur. Bu geometrik motifin ortasında merkeze doğru çıkıntı yapan üçgen ve dörtgenlerden oluşan geometrik şekiller yer alır. Tüm bu düzenlemenin üstünde yanlardan çıkıntı yapmış birer kaide bulunur ve bu kaidelerin üstünde de birer akantus motifi yerleştirilmiştir. Akantus motifleri yüksek kabartma tekniği, kemerlerdeki çiçek motifleri alçak kabartma tekniği ile oluşturulmuştur (Resim 14).

Resim 14. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Kuzey Oda

Kuzey odanın tavanında ise yüksek kabartma tekniğiyle oluşturulmuş büyük bir motif yer alır. Bezemenin merkezinde beş şeritli bir dairenin içine yerleştirilmiş akantus yaprakları bulunur. Bu dairenin dört tarafında yüksek kabartmayla oluşturulmuş bitkisel motifler yer alır. Burada kullanılan akantus yaprakları frizlerde bulunan akantus motiflerini andırmaktadır. Silmelerin birleştiği köşelerde üçgen formla sığdırılmış kıvrık akantus yaprakları yer almaktadır. Dört köşedeki motifler de yüksek kabartma tekniğinde ve birbirine benzerdir. Odaya girildiğinde tüm odayı tavan hizasından dolanan bir

bitkisel şerit görölür. Bu bitkisel şerit üstten ince, alttan geniş birer silme arasına konumlandırılmıştır. Süslemelere bakıldığında iki palmet bir çiçek şeklinde örüntü oluşturulduğu dikkati çeker Tavanın dörtkenarında da bulunan bitkisel bezemeli şeritlerin her birinde yirmi yedi adet palmet çiçek motifi bulunmaktadır. şeritlerin sonlarındaki bitkisel motifler köşelere denk geldiğinden yarım bırakılmıştır¹² (Resim 15-16).

Resim 15. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Kuzey Mekân

Resim 16. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Kuzey Mekân Süsleme Detay

Naosun batısında bulunan ana giriş kapısını üç yönden kuşatma kemeri çevreler. Kuşatma kemeri, simetrik olarak yerleştirilmiş iki şerit arasındaki bitkisel bezemelerden oluşmuştur. Burada kullanılan bitkisel motif 9 cm uzunluğunda ve 8 cm genişliğinde olan palmettir ve palmetler kıvrım dallardan oluşan birer çerçevenin içine yerleştirilmiştir. Palmetlerin altında 6 cm uzunluğunda üç sıra inci, 5 cm uzunluğunda bir sıra silindir formlu geometrik motif şeklinde bir örüntü oluşturulmuştur. Giriş açıklığının üzerinde kemeri ortlayan volütlü bir kabartma bulunmaktadır. Kabartma

¹² Ters T planlı mekânın güneyinde bulunan mekân, kuzeyindeki oda ile simetrik olarak tasarlanmıştır. İki mekânın da plan özelliklerinin benzer olması gibi süsleme özellikleri de birbir benzerlik göstermektedir.

deformasyona uğradığından kesin olarak bilinmemekle birlikte kalıntılardan ortasında bir madalyon olabileceği tahmin edilmektedir. Yine kemer üzerinde ve kabartmanın etrafında bulunan yaprak motifleri, deformasyondan önce burada bitkisel motiflerin bulunduğu izlenimini vermektedir (Resim 17-18).

Resim 17. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Ana Giriş Kapısı

Resim 18. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Ana Giriş Kapısı Detay

Naos bölümündeki bütün pencerelerin süsleme programı ikiz kemerlerde bulunan süsleme programıyla aynıdır. Sadece kilit taşlarında bulunan akantus yaprakları farklılık göstermektedir. Karşılıklı olarak konumlandırılmış üçer adet tepe pencerelerinden yonca formu olanların sövelerinde yine ikiz kemerlerde bulunan iki şerit arasındaki çerçeve içinde sekiz yapraklı çiçek motifi görülmektedir (Resim 19-20).

Resim 19. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Naos Kuzey Duvarı

Resim 20. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Naos Güney Duvarı

Naosun duvarları ile üst örtüsünü ayıran geniş kuşakta beş adet şerit bulunmaktadır. Bu beş adet şerit batı cephede şu şekildedir; Alttan üste doğru olmak üzere ilk şeritte kıvrım dallardan oluşan süsleme bulunur. İkinci şerit düz olup üzerine, kapı ve pencerelerin kilit taşı hizasına gelecek şekilde üç adet çiçek motifi yerleştirilmiştir. Bu çiçek motifleri ikiz kemerlerde bulunan çiçeklerin daha büyük boyutlu olanlarıdır ve yüksek kabartma tekniğiyle yapılmışlardır. Şeridi ve çiçeklerin etrafını ince bir şerit şeklinde çevreleyen mavi boya uygulaması görülmektedir. Üçüncü şeridi testere dişi motifi oluşturmaktadır. Dördüncü şeritte düz bir silme bulunur. Beşinci ve en üstteki şeritte ise inci dizilerinin üzerinde sıralanmış kıvrım dallarla oluşturulmuş süsleme yer almaktadır (Resim 21).

Resim 21. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Naos Batı Duvarı

Beş adet şeritten oluşan geniş kuşak, aynı şekilde kendisini naosun kuzey ve güney cephelerindeki üst örtünün başladığı yerde de gösterir. Ancak bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bahsi geçen tüm uygulamaya ek olarak burada vurgulanmış beş adet kemerin bittiği alanlar söz konusudur. Kemerlerin bittiği yerlerde şerit dışarıya taşırılarak sütun/paye başlığı şeklinde düzenlenmiştir. Kemerler sanki bir sütun taşıyıcısına oturuyormuş gibidir. Her dışa taşkın olarak vurgulanan silmenin altına birer adet çiçek motifi yerleştirilmiştir. Böylece ikinci şeritteki çiçek motiflerinde artış olmuştur. Batı cephenin ikinci şeridindeki çiçeklerin sayısı üç iken, kuzey ve güney cephede bu çiçeklerin sayısı kemer sayısına bağlı olarak on adet olur. Vurgulanan bu çiçekler yine dışa taşırılmış sütun/paye başlığına oturmuştur ve bu başlıkların altında bitişik olarak yerleştirilmiş yüksek kabartma tekniğiyle oluşturulmuş volütlü bitkisel bezemeler bulunur (Resim 22).

Resim 22. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Naos Kuzey Duvarı

İkiz kemer ve pencere açıklıkları bu volütlü bitkisel bezemelerin arasına yerleştirilmiştir. Tüm bu bezemeler doğudaki pencerelerin bitiminde sonlanmıştır. Dolayısıyla altıncı kemerin bittiği yer sadece dışa taşırılmış sütun/paye başlığı şeklinde düzenlenmiştir. Buradan sonra üstten üç sıra silme apsisin olduğu duvara kadar devam eder. Apsis duvarında silme yoktur. Kuzey ve güney cepheler plan açısından simetrik olduğu gibi süsleme bakımından da simetriktir.

Üst örtüde destek kemerleri arasında birer alçı yuvarlak pano yerleştirilmiştir. Doğu batı yönündeki altı adet pano sırasıyla; üçü bitkisel bezemeli, biri güvercin kabartmalı, ikisi bitkisel bezemelidir. Bu bitkisel bezemeler birbirlerinden farklıdır.

Apsis mekânının üstüne denk gelen panoda sekiz adet geniş yaprağı olan iki adet bitkinin üst üste yerleştirilmesiyle oluşturulmuş bitkisel bezeme söz konusudur. Bu motifi üçlü bir bordür çevreler. En içteki bordür sadedir, onun üstündeki bordürün ortasından inci dizisi geçer. En dıştaki bordürde ise dört adet üçgenin merkeze doğru çıkıntı yapmasıyla oluşturulmuş kare formlu motif örgüsü yer almaktadır. Bu panonun devamındaki ikinci panonun merkezinde dört yapraklı bir akantus motifi bulunur. Her iki yaprağın arasından çıkan daha küçük boyutlu akantus yaprakları da söz konusudur. Bu motifi üçlü bir bordür çevreler. En içteki bordür sadedir, onun üstündeki bordürün ortasından birbirlerine bağlı olarak bir baklava dilimi bir yuvarlak şeklinde oluşturulmuş bir örüntü geçer. En dıştaki bordürde ise dört adet üçgenin merkeze doğru çıkıntı yapmasıyla oluşturulmuş kare formlu motif örgüsü yer almaktadır. Üçüncü panonun merkezinde yine bir dört yapraklı akantus motifi yer alır. Burada her iki yaprağın arasında kıvrım dallar bulunmaktadır. Bu motifi çevreleyen üçlü bordürün en içte olanı sadedir. Üstündeki bordürün ortasında iki adet şeridin oluşturduğu kıvrımlar ve kıvrımların her birinde birer adet inci frizi bulunur. En dıştaki bordürde ise yine dört adet üçgenin merkeze doğru çıkıntı yapmasıyla oluşturulmuş kare formlu motif örgüsü yer almaktadır (Resim 23).

Resim 23. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Üst Örtüde Bulunan Batı'dan Üçüncü Pano

Diğer panolardan oldukça farklı olan dördüncü panonun merkezinde yirmi dört adet şeridin oluşturduğu yuvarlağın ortasında bir güvercin kabartması bulunur. Burada güvercin figürünün yer

alması “İsa’nın Vaftiz Edilmesi” sahnesi ile bağlantılı olmalıdır¹³. Her bir şeridin ucu farklı formdadır. Güvercin, panolardaki diğer kabartmalara göre daha yüksek bir kabartma tekniğiyle oluşturulmuştur. Arka fonda mavi renk kullanımı söz konusudur (Resim 24).

Resim 24. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Üst Örtüde Bulunan Güvercin Figürlü Pano

Tüm bu düzenlemeyi iki sıra bordür çevreler. İçteki bordürün ortasında inci dizisi yer alır. Dıştaki bordürde ise ikiz kemerlerde bulunan çiçek motiflerini hatırlatan bezemeler bulunmaktadır. Beşinci panonun merkezinde beş yapraklı iri bir akantus motifi yer almaktadır. Her bir yaprak, ortadaki geniş iki yanındakiler ince olmak üzere, üç yapraktan meydana gelmiştir. En içteki bordür sadedir, onun üstündeki bordürün ortasından burma şeklinde bir şerit geçer. En dıştaki bordürde ise dört adet üçgenin merkeze doğru çıkıntı yapmasıyla oluşturulmuş kare formlu motif örgüsü yer almaktadır. En batıda yer alan altıncı panoda ise beşinci panonun ortasındaki akantus motifini andıran bir bezeme yer alır. Bu bezemede farklı olarak akantus yapraklarının altına boşlukları dolduracak şekilde yerleştirilmiş yapraklar bulunmasıdır. Bütün bu bezemeyi çevreleyen bordür, birinci panoda bulunan bordürlerle benzerlik gösterir (Resim 25).

Resim 25. İzmir Menemen Agios Konstantinos Kilisesi Üst Örtü

¹³ İsa’nın Vaftiz Edilişi Matta İncil’inde (3: 13-16) şu şekilde geçmektedir: “ Bu sırada İsa, Yahya tarafından vaftiz edilmek üzere Celile’den Şeria Irmağı’na, Yahya’nın yanına geldi. Ne var ki Yahya, “Benim senin tarafından vaftiz edilmem gerekirken sen mi bana geliyorsun?” diyerek O’na engel olmak istedi. İsa ona şu karşılığı verdi: “Şimdilik buna razı ol! Çünkü doğru olan her şeyi bu şekilde yerine getirmemiz gerekir.” O zaman Yahya O’nun dediğine razı oldu. İsa vaftiz olur olmaz sudan çıktı. O anda gökler açıldı ve İsa, Tanrı’nın Ruhu’nun güvercin gibi inip üzerine konduğunu gördü. Göklerden gelen bir ses, “Sevgili Oğlum budur, O’ndan hoşnudum” dedi.”

6. DEĞERLENDİRME

Agios Konstantinos Kilisesi'nin yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Naosdaki üçgen alınlıklar, narteks revakının mimari formu, yuvarlak kemerli pencere ve giriş açıklıkları yapıda 19. yüzyıl mimarisinde görülen neoklasik etkiyi yansıtmaktadır¹⁴.

İstanbul'daki Rum Ortodoks Kiliseleri, Bizans döneminin ayazmalarının üstünde veya yakınında inşa edilmiştir. Bu kiliselerde ayazma genellikle müstakil veya kiliseye bitişik bir ek yapıdır. Müstakil ayazma yapılarına Altımermer, Belgradkapı, Tekfursarayı Panagia Kiliseleri, yapıya bitişik ayazmalara Edirnekapı ve Samatya Hagios Georgios, Sarmaşık Hagios Demetrios Kiliseleri örnek gösterilebilir. İstanbul'daki bazı kiliselerde çeşitli çan kuleleri bulunmaktadır. Bu çan kulelerinden ikisi, Samatya Hagios Konstantinos Kilisesi'nin avlusunda yapıdan bağımsız olarak bulunan çan kulesi ve Topkapı Hagios Nikolaos Kilisesi'nin avlu duvarında bulunan çan kulesidir. Fakat Menemen bölgesinde bulunan Agios Konstantinos Kilise yapısı etrafında olması gereken ayazma, çan kulesi, ek binalar veya müştemilatla ilişkin herhangi bir ipucu veya iz bulunmamaktadır (Karaca 1992: 304-306).

Menemen Agios Konstantinos Kilisesi narteksi, yapının batısında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen kuruluşudur. Üç bölümden oluşan narteksin üzeri çapraz tonoz ile örtülüdür. İstanbul'daki H. Theodoros, Samatya'daki H. Konstantinos, Edirnekapı'daki H. Georgios ile Fener'deki H. Georgios Patrias ve H. Georgios Katedral, Kurtuluş'taki H. Demetrios, Altımermer, Belgradkapı, Silivrikapı, Tekfursarayı, Eğrikapı ve Ayvansaray'daki Panagia Kiliselerinde de narteks kuzey güney

¹⁴ Neoklasizm, 17. ve 18. yüzyıllarda Barok ve Rokoko dönemlerin devamı olarak ortaya çıkmıştır. Neoklasik mimarinin çıkış noktası antik dünyadır (Bridge, 2018: 133-142; İlkdoğan, 2019: 183)

doğrultusunda dikdörtgen kuruluştadır (Karaca, 1992: 296). İzmir Çeşme Alaçatı’da bulunan kilisenin narteksi de biçimde üzeri çapraz tonoz ile örtülüdür (Erol, 2003: 120). Agios Konstantinos Kilisesi narteksten naosa girişi sağlayan kapının biçim olarak düzenlenmesi Mudanya Agios Ioannes Kilisesine oldukça benzemektedir (Aydın ve Özügöl, 2019: 638, foto. 2b).

Agios Konstantinos Kilisesi tek nefli bir yapıdır. Üzeri beşik tonoz örtülüdür. Bu açıdan Gülbahçe’deki Kilise Cami (Erol, 2003: 35), Çeşme Dalyan Anonim Merkez Kilisesine (Erol, 2003: 43), Çeşme İldırı Şapel, Şapel 2’ye (Erol, 2003: 53-55), ve Cunda Adası Hagios Ioannes Kilisesine benzemektedir. Ayrıca kilise ters T planlı olup, Türk sanatında görülen Tabhaneli Camileri anımsatır. (Erol, 2003: 103, 118).

Çalışma kapsamında incelenen Agios Konstantinos Kilisesi naosu dikdörtgen kuruluştadır. Hıristiyan inancına göre naos Nuh’un Gemisi’ni de simgelemektedir. Bu anlayışa göre geminin kaptanı İsa, tayfaları havarileri, yolcuları ise Hıristiyan cemaattir. Naos’taki, cemaatin İsa’nın himayesinde kurtuluşa erişeceğidir (Aydın ve Özügöl, 2019: 663, dip not 82).

Agios Konstantinos Kilisesi’nin naosu tek apsislidir. Apsis içten ve dıştan yarım yuvarlaktır. Pastophoria¹⁵ odaları yoktur. Ökaristi¹⁶ ayinine hazırlık yapılan bu odaların işlevlerini bema duvarlarındaki yuvarlak kemerli nişlerle sağlanmıştır. İzmir Kapılar Agia Vukla Kilisesi apsisi hem içten ve dıştan yarım yuvarlak olması hem de apsisin iki yanında niş bulunması açısından Agios Konstantinos Kilisesi’ne benzemektedir (Erol, 2003:19).

İstanbul’daki Yenikapı’daki H. Theodoros, Balatkapıda’ki Taksiarkhes, Hasköy’deki Paraskevi, Samatya ve Edirnekapi’daki H. Demetrios, Ayvansaray ve Galata’daki Panagia Kiliselerinde apsis dışa çıkıntılı olup içten ve dıştan yarım yuvarlaktır (Karaca, 1992: 301). Samatya ve Topkapı’daki H. Nikolaos Kiliselerinin apsisin iki yanında niş bulunmaktadır (Karaca, 1992: 321).

Kiliselerde, erken dönemlerde rahiplerin oturması için ayrılan bema, ayinle ilgili litürjinin hazırlandığı kutsal bölümdür. Naosun doğusunda apsis önünde ikonastasis ile sınırlanan bema, genellikle ilk serbest taşıyıcılar hizasında belirlenmiştir. Bemanın ilk serbest taşıyıcılar hizasından farklı olarak belirlendiği yapılardan; Samatya Hagios Georgios Kilisesi’nde bema, apsisi yanlarda sınırlayan duvar payelerinin önüne hizalanmıştır (Karaca 2006, 325). 19. yüzyıla ait İstanbul’daki bu Rum Kilisesi ile karşılaştırma yapıldığında burada da bir ikonastasisin olması gerektiği düşünölmektedir. Fakat yapıda hâlihazırda böyle bir düzenleme söz konusu değildir.

¹⁵ Anadolu ve Güney Balkanlar’da yan odalar olarak adlandırılır. Kuzey yan odaya “prothesis” adı verilir ve burada ekmek ve şarap hazırlanır. Güney oda ise “diakonikon” adını alır ve burada da litürjik eşyalar ve giysiler saklanır (Koch, 2008: 70).

¹⁶ Ökaristi; İsa’nın bedeni ve kanı olduğuna inanılan ekmek ve şarabın kutsandığı ayindir (Acara, 1998: 188).

Naosun kuzey ve güney iç yüzeylerinde bulunan silmeler apsise kadar devam etmiş ve bemaya çıkan basamakların bittiği yerden 40 cm. mesafe doğuda kesilmiştir. Bu durumun bir bozulma veya eksilmeden kaynaklandığını gösteren bir iz bulunmadığından burada bir ikonastasisin olduğu düşünülmektedir. Bu dönemde ikonastasisler Balat kapı Taksiarkhes ve Hasköy Hagios Paraskeve Kiliselerinde olduğu gibi genellikle ahşaptan oyma ve kabartma tekniğinde bitkisel ve/veya geometrik motiflerle bezelidir (Karaca 2006, 342). Bu yapıda da eskiden mevcut olan ikonastasisin malzeme ve süsleme açısından benzer olabilecekleri tahmin edilmektedir.

Kiliselerde ayinle ilgili kutsal malzemenin üzerinde bulundurulduğu altar, apsis önünde eksende yer alır. Altarlar ahşap olup dikdörtgen biçiminde ve ayaklıdır (Karaca 2006, 342). Yine 19. yüzyıl Rum Kiliselerinden Hasköy Hagios Paraskeve ve Samarta Analepsis Kiliselerine bakıldığında Rum Ortodoks inancına bağlı olarak bu yapının da bema bölümünde bir altar olması gerekmektedir. Ancak kilisede altara ilişkin hiçbir iz bulunmamaktadır. Altarın günümüze kadar ulaşamamasının nedenini altarların ahşap malzemenin yapılmış olması açıklar.

İstanbul'daki kiliseler genellikle sıva üstü boyama tekniğinde bitkisel ve geometrik motiflerle bezelidir. Agios Konstantinos Kilisesi (İzmir-Menemen)'nde böyle bir uygulama söz konusu değildir. Kilisede görülen tek boya mavi renktir ve bu rengin sadece kilisenin tonozundaki kemerlerde, naos bölümünü örtü sisteminin altından dolanan silmelerde ve tonozun ortasında yer alan dekoratif panoda düz bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Altımermer Panagia Kilisesi'nde, bitkisel ve geometrik motiflerle oluşturulmuş bezeme kuşakları, yan duvarların üst hizaları ile arşitrav boyunca ve orta nefin üstünde karşılıklı sütunları birbirine bağlayan kemerler biçimde görülür. Agios Konstantinos Kilisesi (İzmir-Menemen)'nde bulunan bezemeler, Altımermer Panagia Kilisesi'nde bulunan bezemelerle hem biçimsel form hem de kilisede buldukları yerler açısından benzerlik göstermektedir (Karaca, 2006:342).

Tonozun üzerinde yer alan ve tonozu ortalayan dekoratif panoda beyaz bir güvercin figürü bulunmaktadır. Beyaz güvercin Hıristiyanlık'ta kutsal ruhu simgeler. Kutsal Ruhu esinlemesi için güvercin simgesinin kullanılması Hıristiyan ikonografisinde gelenek haline gelmiştir. Kutsal Ruh Agios Konstantinos Kilisesi (İzmir-Menemen)'nin tonozunda görüldüğü gibi Ayakapı'daki Hagios Nikolaos Kilisesi'nin naos bölümünün doğusunda da karşımıza çıkar (Karaca, 1992:65).

7. SONUÇ

Ortodoksluk, tarihte Bizans İmparatorluk Kilisesi ve buna bağlı kiliseleri ifade eder. Ortodoks kiliseleri Hıristiyanlık dünyasında Bizans kilisesiyle bir yer teşkil etmiştir. Bu kiliseler 15. yüzyılda Osmanlı hakimiyeti altında varlığına devam etmiştir. 18. yüzyılın sonuna kadar Rum cemiyetinin

sadece mevcut kiliseleri onarmalarına izin verilmiştir. Bu tarihten sonra kilise inşa etme izni verilmeye başlanmış ve inşa edilen Rum kiliseleri kendi mimarisini oluşturmuştur.

Menemen’de bulunan Agios Konstantinos Kilisesi’nin 1800’lü yılların başında inşa edildiği düşünülmektedir. Kilise, doğu-batı yönünde konumlandırılmış uzunlamasına dikdörtgen mekânlı ve tek nefli bir yapıdır. Yapının kuzeybatı ve güneybatı köşelerine birer tane oda eklenmesiyle ters T plan tipi oluşturulmuştur. Batısında narteksi bulunan naosun doğu tarafı, içten ve dıştan yuvarlak bir apsis ile sonlanır. Süsleme bakımından oldukça sade olan kilisede çiçek motifli alçı panolar kullanılmıştır. Yapının içerisinde kullanılan tek renk mavidir ve bu rengin sadece kilisenin tonozundaki kemerlerde, naos bölümünü örtü sisteminin altından dolanan silmelerde ve tonozun ortasında yer alan dekoratif panoda düz bir şekilde uygulandığı gözlemlenmiştir.

Mübadeleyle beraber Menemen’de Rum nüfusunun kalmamasıyla birlikte yapıya yeni bir işlev kazandırılmış ve yapı uzun bir süre su deposu olarak kullanılmıştır. Zamanla yapının tarihi ve kültürel değeri anlaşılmış ve yapının 2009 yılında özgün haline kavuşturulması kararı verilmiştir. Restorasyon sürecinde zaten ayakta olan yapı onarılmış, tahrip olan bölümleri aslına uygun olarak tamamlanmış ve yapıdaki orijinal olmayan ekler kaldırılmıştır. Restorasyonu tamamlanan yapı 1922 yılından beri ilk kez 9 Mayıs 2015’te düzenlenen ayin ve törenlerle hizmete açılmıştır. Kilisede her yıl 21 Mayıs Konstantinos’un Kurucusu Aziz Konstantinos ve Azize Helene’nin Anımsama Günü’nde çeşitli yerlerden gelen Rumlar tarafından kutlamalar düzenlenmektedir.

Agios Konstantinos Kilisesi ana kütle, plan şeması, taşıyıcı strüktür, mimari düzenleme ve süslemeler bakımından kısmen bozulmadan ana hatlarıyla günümüze ulaşabilmiştir. Bu özelliğiyle kilisenin, dönemin tüm özelliklerini yansıtan bir kompozisyonda olması önemlidir. Yapı bu yönüyle mimari açıdan anıtsal bir kimlik taşımaktadır. Bunun yanında kültürel kökeni olarak şu an mevcut olmayan Rum cemaati ve Rum mahallesinin varlığını da temsil etmektedir.

Sonuç olarak Agios Konstantinos Kilisesi, Rum Ortodoks kiliselerinin genel özelliklerini yansıtmaktadır. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde İstanbul’da inşa edilmiş olan kiliselere de benzemektedir. Bu anlamda, 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın sonuna kadar olan dönemde inşa edilmiş üç nefli İstanbul Rum Ortodoks kiliselerinde görülen cephe düzenleri ve mimari süsleme unsurları incelenmiş olunan yapıyla özdeştir.

KAYNAKÇA

Acara, M. (1998) “Bizans Ortodoks Kilisesi’nde Liturji ve Liturjik Eserler”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 15(1): 183-201.

Aydın E ve Özügül, A. (2019) “Mudanya’nın 19. Yüzyıl Rum Kiliseleri”, Sanat Tarihi Dergisi, 2: 631-673.

Bakkal, C. (1994) “Menemen Kazası XV – XVIII. Yüzyıllar”, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Bridge, N. (2018) “Mimarlık 101” Çev: Funda Sezer, İstanbul: Say Yayınları.

Doğer, E. (1998) “İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen Ya Da Tarhaniyat Tarihi”, İzmir: Sergi Yayınevi.

Erol, A. Ö. (2003) “Ege Bölgesi Rum Ortodoks Kiliseleri”, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Gregory T. G. ve Cutler A.(1991) “Constantine I The Great” The Oxford Dictionary of Byzantium (ed. A. P. Kazhdan), I: 498-500.

Gümüş, M, (2008) “Anayasal Meşrûî Yönetime Medhal: 1856 Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi”, Bilig, 48: 215-240.

İlkdoğan, H. (2019) “Distopya ve Neoklasik Mimari İlişkisini “Yedinci Hayat” Filminden Okumak”, İdil Sanat ve Dil Dergisi, 8: 181-187.

Karaca, Z. (1992) “İstanbul’da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karaca, Z. (2006) “İstanbul’da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri”, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Koch, G. (2008) “Erken Hıristiyan Sanatı”, Çev: Ayşe Aydın, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları.

Mercangöz, Z. (2013) “Dinsel Yapılar Mimarisi II: Kiliseler ve Sinagoglar”, İzmir Kent Ansiklopedisi Mimarlık I, İzmir, 138-185.

Ozil, A. (2016) “Anadolu Rumları Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek”, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Texier, C. (2002) “Küçük Asya II”, Çev: Ali Suat, Ankara.

Uçar, H. (2014) “Ayvalık’ta Hagia Triada Kilisesi Mimari Analizi”, Trakya University Journal of Engineering Sciences, 15(1): 7-18.